

آسیب‌شناسی مبانی نظری برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی طرح‌های شهری و روستایی با رویکرد آمایش گردشگری (استان‌های ایلام، کرمانشاه و لرستان)^۱

اصغر نظریان

استاد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

شیرزاد نظری^۲

دانشجوی دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۷/۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۴/۱۲

چکیده

هدف از این مقاله، شناسایی مشکلات موجود در مبانی نظری برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی طرح‌های شهری و روستایی در بخش‌های مختلف به‌ویژه در بخش گردشگری می‌باشد روش استفاده شده در این پژوهش، کیفی و مبتنی بر تکنیک دلفی می‌باشد. مطالعه میدانی در سطح سه استان غربی کشور انجام گرفته است و در هر یک از استان‌ها ۹۰ نفر، مرکب از ۳ گروه: ۱- کارشناسان و مدیران عضو کارگروه معماری و شهرسازی ۲- مهندسين مشاور و پیمانکاران ۳- افراد دانشگاهی آشنا با طرح‌های شهری و روستایی انتخاب و با استفاده از پرسش‌نامه‌های متعدد بر اساس مراحل نه‌گانه دلفی در یک دوره ۲ ساله نظرات آن‌ها اخذ گردید و در نتیجه به دلیل حاکم بودن تفکر سرمایه‌داری، غالب بودن برنامه‌ریزی اکتشافی بفرایند برنامه‌ریزی و هم‌چنین اتمام عمر طرح‌هایی که به روش پوزیتویستی تهیه می‌شوند و آنچه در این تحقیق در خصوص علل ناکامی طرح‌های توسعه شهری و روستای به‌دست آمد نشان می‌دهد طرح‌هایی که برای توسعه نقاط روستایی و شهری در محدوده استان‌های ایلام، لرستان و کرمانشاه تهیه می‌شوند دارای اشکالات شکلی و محتوای فراوان بوده و قادر به ایجاد سکونت‌گاه شهری و یا روستایی ایدآل و زیبا نخواهند بود.

واژگان کلیدی: طرح‌های توسعه شهری و روستایی، آسیب‌شناسی، تکنیک دلفی، آمایش گردشگری

۱- این مقاله برگرفته از مباحث رساله دکتری نگارنده (شیرزاد نظری) با عنوان «آسیب‌شناسی طرح‌های شهری و روستایی با رویکرد آمایش گردشگری: استان‌های ایلام، کرمانشاه، لرستان» در سال ۱۳۹۰ با راهنمایی دکتر اصغر نظریان در دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران در حال انجام است.

sh.nazari@yahoo.com

۰۹۱۸۳۴۲۷۱۶۲

۲- شیرزاد نظری (نویسنده مسئول)

مقدمه

بدون شک گردشگری یکی از عمده‌ترین پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی زمان حاضر می‌باشد که به شدت در حال گسترش بوده و دامنه وسیعی فرصت شغلی ایجاد کرده است این صنعت بدون دود و بی‌هزینه به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت در دنیا شناخته شده که نقش اساسی در رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی، کاهش فقر و حفظ منابع طبیعی و فرهنگی دارد به عبارتی صنعت گردشگری به یک قدرت برای توسعه اقتصادی و تبادل ارز تبدیل گردیده است (Moutinho and et al.2008,p221). امروزه گردشگری هم‌چون صنایع قارچی در حال گسترش بوده و با توجه به بحث توسعه پایدار، اهمیتی دوچندان یافته است.

پر واضح است که گردشگری تمامی شاخص‌های توسعه پایدار از جمله اشتغال، شاخص‌های توسعه اقتصادی، ارتقاء سطح فرهنگی از طریق مبادلات فرهنگی، حفاظت از میراث تاریخی، فرهنگی، حفاظت از محیط زیست و ... را دارد و سطح زندگی جوامع را بدون نیاز به سرمایه‌گذاری‌های کلان بهبود می‌بخشد. این صنعت حدود ۱۱ درصد GDP جهانی را تشکیل می‌دهد و تا کنون بالغ بر ۲۰۰ میلیون فرصت شغلی در جهان و ۸ درصد از استخدام نهایی جهان را پوشش داده است مطابق با بررسی‌ها انجام گرفته در بخش اقتصادی گردشگری، پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۰ بر تنها صنعت پردرآمد جهان یعنی نفت فائق آید. تعداد گردشگران این صنعت در سال ۲۰۱۰ حدود ۱ میلیارد نفر و در سال ۲۰۲۰ بیش از ۱/۶ میلیارد نفر خواهد رسید (احمدیان و همکاران ۱۳۸۲، ص ۱۰۶).

اما صنعت گردشگری برای کشور ما و بسیاری از کشورهایی که هنوز تجربه کافی در توسعه این بخش عمده اقتصادی به دست نیآورده‌اند. فعالیت جدیدی است (بحرینی و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۳۴). و با وجود این که کشور ایران دارای استعدادهای بالقوه تاریخی، فرهنگی و طبیعی بسیاری جهت جذب گردشگر می‌باشد ولی ضعف مدیریت در برنامه‌ریزی و تدوین استراتژی‌های توسعه و همچنین ضعف در بخش اجرا و نبود زیرساخت‌های لازم جهت توسعه این صنعت و ... باعث شده است تا صنعت گردشگری جایگاه واقعی خود را به دست نیآورد.

به هر حال مطابق با سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، کشور ایران باید در کلیه زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح منطقه، رتبه اول را کسب نماید که دستیابی به ۱/۵ درصد کل گردشگر و ۲ درصد کل درآمد گردشگری جهان از اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله تلقی می‌شود (پورکاظمی و رضایی، ۱۳۸۵، ص ۲۸۴). با این شرایط صنعت گردشگری در ایران با وجود سابقه طولانی، به دلیل برخی مشکلات هرگز جایگاه شایسته خود را چه در گردشگری داخلی و چه در گردشگری بین‌المللی نیافته و توسعه مطلوب را به خود ندیده است (معصومی، ۱۳۸۸، ص ۱۷). و در میان ۱۷۴ کشور جهان رتبه ۱۷۲ و در میان کشورهای خاورمیانه در رتبه آخر قرار گرفته است. هم‌چنین به لحاظ ارزش گردشگری در سال ۲۰۰۵ کشور ایران در میان ۱۷۴ کشور جهان رتبه ۴۳ را کسب نموده است (پورکاظمی و رضایی، ۱۳۸۵، ص ۲۸۳). بنابراین رسیدن به اهداف کلان گردشگری نیاز به بازنگری اساسی در طرح‌های توسعه گردشگری به منظور شناسایی علل عدم تحقیق آنها دارد و هم‌چنین مستلزم شناخت دقیق و همه‌جانبه ابعاد مختلف و متنوع گردشگری است.

بنا به عقیده بسیاری از صاحب‌نظران گردشگری را به لحاظ مکانی می‌توان به ۵ دسته تقسیم کرد که عبارتند از: گردشگری شهری، گردشگری روستایی یا سبز، گردشگری کوهستانی گردشگری بیابانی و گردشگری ساحلی با

ویژگی‌های خاص خود(انوری و نساچ، ۱۳۸۶، ص ۲۷۱). که در این میان گردشگری شهری و روستایی حائز نقش بسزایی هستند چرا که مبدأ و مقصد اصلی گردشگران بوده و در بسیاری از کشورها ی موفق در این صنعت، گردشگری شهری و روستایی را پایه و اساس توسعه گردشگری به حساب می‌آورند. اما در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند این مشکل در طرح‌های توسعه شهری و روستایی از قبیل طرح‌های جامع، هادی، تفصیلی و ... کاملاً مشهود است در واقع به علت نقش پراهمیتی که گردشگری امروزه در توسعه پایدار شهری و روستایی، کاهش فقر و حفظ منابع طبیعی بازی می‌کند ضرورت داشت بیشتر مورد توجه قرار گیرد با این‌که هدف اصلی طرح‌های مذکور دستیابی به وضعیتی است که شهرها و روستاهای سه استان زاگرس‌نشین (ایلام، لرستان و کرمانشاه) ضمن حفظ هویت خویش، دارای محیطی متنوع، زیبا و منحصر به فرد با چشم‌اندازهای خاص انسانی و طبیعی باشند اما شاهد توسعه و گسترش شهرها و روستاهایی هستیم که فاقد چنین ویژگی‌هایی می‌باشند و بیشتر با الگوهای یکسان در حال تغییر و تحول بوده و به سمت یکنواختی حرکت می‌کنند، به عبارتی نه تنها به اهداف طرح‌های توسعه شهری و روستایی نرسیده‌ایم بلکه هویت و ویژگی‌های منحصر به فرد این سکونت‌گاه‌ها که مهم‌ترین عامل جذب گردشگر است در حال نابودی بوده و دارای مشکلاتی از قبیل: پراکندگی نامناسب خدمات، عدم هماهنگی با محیط، طراحی نامناسب، استفاده از مصالح نامرغوب، عدم رعایت سرانه مطلوب، چشم‌اندازها و مناظر شهری آشفته، درهم و غیر زیبا می‌باشند.

با توجه به مطالب مذکور این سه استان زاگرس‌نشین با وجود دارا بودن شهرها و روستاهایی که از بسیاری قابلیت‌های گردشگری از قبیل: آثار تاریخی، چشم‌اندازهای طبیعی و انسانی و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و ... برخوردارند اما فاقد شرایط لازم جذب گردشگر می‌باشند و عموماً گرفتار اندیشه‌های شهرسازی کارد و پنبیری بوده و به صورت بی‌روح و یکنواخت در حال گسترش هستند به عبارتی می‌توان گفت که این توان‌های گردشگری با وجود تهیه و اجرا طرح‌های توسعه شهری و روستایی، نه تنها حفظ نشده‌اند بلکه در حال نابودی می‌باشند. بنابراین در این مقاله تلاش می‌شود آسیب‌ها و علل ناکامی طرح‌های توسعه شهری و روستایی در رسیدن به اهداف طرح‌های توسعه بویژه با تأکید بر اهداف گردشگری مورد بررسی قرار گیرند.

چارچوب نظری

تلاش‌های زیادی برای تعریف گردشگری و دسته‌بندی گردشگران صورت گرفته است، اما به طور کلی می‌توان گردشگر را شامل همه فعالیت‌ها و اقداماتی دانست که در ارتباط با فرد گردشگر صورت می‌گیرد و نیز تمامی فعالیت‌هایی که یک گردشگر در هنگام مسافرت به مکانی خارج از محل سکونت خود انجام می‌دهد هدف از این مسافرت می‌تواند شامل موارد متعددی باشد از قبیل: دیدار دوستان و آشنایان، استفاده از فضا و چشم‌اندازهای طبیعی، آشنایی با زندگی روستاییان و شیوه معیشتی آنها، دیدن دستاوردهای صنعتی و سازه‌ای، آشنایی با گذشتگان و آثار به‌جا مانده از آنها، تجارت و انجام کارهای شخصی، درمان، زیارت و انجام امور مذهبی، تفریح و ورزش، افزایش تجارب و دیدن سرزمین‌های مختلف، التذاذ جسمی و روانی، کسب مهارت‌های اجتماعی از طریق تعامل با سایر فرهنگ‌ها، ماجراجویی و هیجان، نوع دوستی و کمک به دیگران، آشنایی با آداب و رسوم دیگر فرهنگ‌ها، فرار از روزمرگی و زندگی تکراری و تنوع‌طلبی (رضوانی ۱۳۸۷، ص ۶۰۵).

انواع گردشگری: گردشگری را می‌توان به اشکال مختلف و براساس هدف، منابع و جاذبه‌ها، محدوده‌ها و مقاصد دسته‌بندی کرد آن‌چه در این مقاله بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد تقسیم‌بندی است که بر اساس مقصد صورت گرفته و شامل گردشگری شهری و روستایی می‌شود.

گردشگری شهری: گردشگری در غالب الگوهای خاص فضایی به وجود می‌آید و یکی از این الگوها گردشگری شهری است که دسته‌ای از فعالیت‌های اقتصادی با نتایج مهم اجتماعی اقتصادی و محیطی در شهرهای ویژه است و صرفاً مختص فعالیت‌های گردشگری که در شهرهای به‌وجود می‌آید، نیست بلکه نوع خاصی از گردشگری و بخش جدایی‌ناپذیر سنتی و زندگی شهری است که گروه‌های مختلف گردشگر را بر اساس تنوع و گوناگونی و مسافرت‌ها و انگیزه‌های گردشگری به‌سوی خود جذب می‌کند به‌طور کلی گردشگر شهری دارای مفهوم گسترده‌ای است که شامل انواع فعالیت‌های تفریحی، توسعه فراصنعتی که در شهرهای اتفاق افتاده است قدرت همه‌جانبه شهرها، بهبود محیط شهری و تکامل انواع تسهیلات خدماتی منجر گردیده است که شامل حمل‌ونقل راحت، اقتصاد مترقی محیط‌های خرید و تجارت عالی، تکنولوژی پیشرفته و سرگرمی و چشم‌اندازهای نوین شهری می‌باشد (Taowei, 2005, p12). فضاهای گردشگری شهری، فضایی است که منابع گردشگری در آن وجود و الگوی رفتار گردشگران تابعی از منابع گردشگری مانند جاذبه‌ها، محل اقامت، امکانات و خدمات است که تبلور آن فضای گردشگری را شکل می‌دهد(تقوایی، اکبری، ۱۳۸۸، ص ۶۱).

گردشگری روستایی: گردشگری دارای اشکال متنوعی است که بخشی از آن گردشگری روستایی است این نوع از گردشگری، در محیط‌های روستایی و حوزه‌های غیر شهری صورت می‌گیرد. گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال درآمد بوده و می‌توان آن را ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی-اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی قلمداد کرد. در بسیاری کشورها این امر با خط مشی‌های کشاورزی در ارتباط است و غالباً به عنوان راهبردی برای حفظ محیط زیست و فرهنگ سنتی روستایی ارتقا داده می‌شود و مسلماً گردشگری نقش اساسی در میزان توسعه و حفظ ذخایر نواحی روستایی ایفا می‌کند(شهیدی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۰۱). به‌طور کلی از توسعه گردشگری روستایی دو هدف دنبال می‌شود ۱- پاسخ‌گویی به تقاضای روزافزون جمعیت شهری، برای گذران اوقات فراغت و تفریحات در سکونت‌گاه‌های روستایی ۲- توسعه پایدار و توسعه سکونت‌گاه‌های روستایی است

فرضیه تحقیق

بررسی‌های صورت‌گرفته در زمینه گردشگری و طرح‌های توسعه شهری و روستایی نشان می‌دهد، رویکرد کمی به این پژوهش ممکن است باعث کاهش عوامل و یا حتی نادیده ماندن آن‌ها شود زیرا ساخت چارچوب‌های نظری در این رویکرد که مقدمه طرح فرضیه‌هاست پژوهش را در قالب‌هایی قرار می‌دهد که انعطاف لازم برای برخورد با وضعیت‌های جدید ندارد با توجه به مشکلات فعالیت‌های تحقیقاتی در ایران یافتن آسیب‌های طرح‌های توسعه شهری و روستایی با رویکرد گردشگری به روش کیفی انجام می‌پذیرد که در آن چارچوبی از پیش تعیین شده مانند فرضیه یا مدل وجود ندارد اما ناچاراً برای این که از فرایند معمول پژوهش فاصله نگیریم فرضیه‌ای به شرح زیر تدوین گردید.

آیا ضعف مبانی برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی مانع موفقیت طرح‌های شهری و روستایی در استان‌های ایلام، کرمانشاه و لرستان گردیده است.

در راستای فرضیه فوق از طریق مطالعه و بررسی تحقیقات پیشین، شناخت نسبتاً جامعی از موضوع به دست آمد و بر همین اساس نیز چارچوبی مقدماتی فراهم گردید سپس این چارچوب با روش دلفی تکمیل و نهایی شد.

روش تحقیق

سلطه پارادایم اثبات‌گرایی بر تحقیقات علوم اجتماعی به‌ویژه در اواسط قرن بیستم و عدم کفایت آن در توضیح رفتار اجتماعی موجب شد تا امروزه براین پارادایم انتقادات عمده‌ای هم‌چون در نظر نگرفتن بسترهای فرهنگی و تاریخی، نقش ارزش‌ها و نیت درونی افراد و عدم توجه به مباحث زیباشناختی وارد شود (فقیهی و علیزاده، ۱۳۸۴، ص ۵-۶). بنابراین تحقیق کیفی برای کسب دانش، آگاهی و از طریق کشف معانی است و رسیدن به این مهم را نه از طریق شناسایی علت بلکه درک کامل مفهوم به دست می‌آورد و با استفاده از یک چارچوب کل‌نگر به عنوان وسیله‌ای برای کشف عمق، غنا و پیچیدگی‌های ذاتی یک پدیده بکار می‌رود لذا با توجه به ماهیت چند وجهی گردشگری روش این پژوهش کیفی بوده و از تکنیک دلفی استفاده شده است مراحل تفصیلی اجرای این پژوهش به شرح زیر است:

داده‌ها به روش دلفی در سه دور و از طریق پرسش‌نامه جمع‌آوری گردید و دو نوع پرسش‌نامه طراحی و پس از آزمون مقدماتی مورد استفاده قرار گرفتند، پایایی پرسش‌نامه دوم در سطح الفای کرونباخ برابر ۰/۸۹۹ می‌باشد در پرسش‌نامه دور اول عوامل اثرگذار بر ناکامی طرح‌های شهری و روستایی در رسیدن به اهداف خویش مورد سؤال قرار گرفتند و در دور دوم پاسخ‌های نهایی با استفاده از طیف لیکرت مجدد در معرض ارزیابی شرکت‌کنندگان قرار گرفت.

مرحله اول سه استان غربی کشور به عنوان حوزه کاربرد تکنیک دلفی انتخاب سپس اعضاء مورد نظر در گروه‌های ۱: گروه کارشناسان و اعضای کمیته فنی و کارگروه معماری و شهرسازی ۹۰ نفر ۲- گروه مهندسين مشاور و پیمانکاران ۹۰ نفر ۳- گروه نخبگان و افراد دانشگاهی آگاه به طرح‌های توسعه شهری و روستایی ۹۰ نفر که از طریق مکاتبه با بنیاد مسکن، سازمان مسکن و شهرسازی و مراجعه به سایت مدیریت و برنامه‌ریزی و دانشگاه‌های ایلام، کرمانشاه و لرستان، شناسایی گردیدند. مرحله دوم: یک گروه هفت‌نفره از افراد که با تکنیک دلفی آشنا و از فرآیند تهیه تصویب و اجرای طرح‌های شهری و روستایی مطلع بودند تشکیل گردید و در مراحل اجرای تکنیک دلفی بعنوان ناظر ایفای نقش می‌نمودند که متشکل از دو نفر از کارشناسان فنی خبره، دو نفر از اساتید دانشگاهی باتجربه، دو نفر از نمایندگان شرکت‌های مهندسين مشاور و خود محقق بود که ضمن نظارت بر تنظیم پرسش‌نامه، نتایج پرسش‌نامه به وسیله آنها مورد ارزیابی قرار گرفت. مرحله سوم: در این مرحله تیم ناظر به منظور تدوین پرسش‌نامه ابتدا تحقیقات و کتاب‌های مربوط به طرح‌های شهری و روستایی و گردشگری را مورد بررسی قرار داد و موارد متعددی از آسیب‌های موجود در مبانی برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی شناسایی کرده و هم‌زمان از گروه‌های شرکت‌کننده خواسته شد که نظرات خود را درخصوص چگونگی طراحی پرسش‌نامه و نوع سؤالات مطرح و آسیب‌های مربوط به طرح‌های شهری و روستایی را بیان کنند در پایان این مرحله، تیم ناظر بر اساس بررسی

مقدماتی و نظرات شرکت‌کنندگان، پرسش‌نامه‌ای تدوین و تنظیم کردند. در مرحله چهارم پرسش‌نامه برای اعضا ارسال گردید و پاسخ‌های دریافتی در مرحله پنجم بررسی و نهایتاً سؤالات غیرواقعی، دور از ذهن و افراطی که اعضا شرکت‌کننده روی آنها اجماعی نداشتند، حذف گردید و در مرحله ششم پاسخ‌های مشترک حاصل از مرحله قبلی جهت تدوین پرسش‌نامه‌ای با ۲ زیرمجموعه شامل ۲۲ سؤال در بخش مبانی نظری ۲۶ سؤال در بخش برنامه‌ریزی استفاده شد. شایان‌ذکر است سولات براساس طیف لیکرت تنظیم شدند و هر سؤال شامل پنج پاسخ: برای گزینه کاملاً موافقم نمره ۱، موافقم نمره ۲، نظری ندارم نمره ۳، مخالفم نمره ۴ و کاملاً مخالفم نمره ۵ منظور گردید همچنین نمره ۳ به عنوان شاخص مرکزی تعیین شد بنابراین اگر میانگین پاسخ‌ها به سمت ۱ میل کند بیشترین موافقت و اگر به سمت ۵ میل کند به منزله بیشترین مخالفت خواهد بود.

یافته‌های تحقیق

مشکلات کنونی جامعه بشری در مجموع ناشی از دو عامل است اول عدم شناخت هوشمندانه آینده در مقاطع زمانی گذشته و دوم تحولات حیرت‌آور در عرصه فناوری همراه با روند شتابان جهانی شدن، بر همین اساس امروزه جهت جبران خطاهای گذشته، شناخت تحولات آینده با رویکرد آینده نگارانه ضروری و از اولویتهای اصلی است. بسیاری از حوادث و رویدادهای آینده قابل پیش‌بینی و انقیاد هستند. دخالت انسان در این روند موجبات تغییر و تحولات مطلوب را ایجاد خواهد کرد. اما در اغلب موارد اشتغال به زمان حال و تلاش در جهت رفع مشکلات موجود، مانع از آن می‌شود که مدیران و تصمیم‌گیرندگان به آینده بیااندیشند. باید توجه داشت که حضور عاملانه در روند تحولات آینده، کاهش تهدیدات و افزایش فرصت‌ها و گزینه‌ها، نیازمند رویکردی آینده‌پژوهانه است که امکان کنش‌گری در رخدادهای آینده را فراهم می‌سازد عدم شناخت هوشمندانه آینده در زمان‌های گذشته متأثر از ابزارهای برنامه‌ریزی و نحوه به‌کارگیری آنها در فرایند برنامه‌ریزی است در خصوص برنامه‌ریزی برای آینده دو پارادایم کلی اکتشافی و هنجاری وجود دارد که هر کدام از این پارادایم‌ها نگاه خاصی به مفهوم آینده و نحوه رسیدن به آن دارند. - پارادایم اکتشافی: در این پارادایم آینده نتیجه‌علی و معلولی گذشته است و نوعی جبرگرایی پنهان در آن وجود دارد. نتیجه این نگاه به آینده، آینده‌ای است محتوم و ثابت که تاریخ مطابق با قوانین خود، حال را به آن آینده تبدیل خواهد کرد در این پارادایم انسان صرفاً ناظر بیرونی است که تنها می‌تواند به اکتشاف آن آینده محتوم بپردازد این پارادایم مبتنی بر پیش‌بینی است و اکتشاف آینده تنها نتیجه منطقی آن است. که عمدتاً مبتنی بر تحلیل روندهای گذشته و ادامه آنها در سال‌های آتی است (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۸۹).

- پارادایم هنجاری: در این پارادایم نیروی انسان در ساخت آینده در نظر گرفته می‌شود و انسان جایگاه بیرونی و مشاهده‌گر خود را تغییر داده و با مفهوم ساخت آینده روبروست در این پارادایم انسان با طیف وسیعی از آینده‌ها شامل آینده‌های ممکن، آینده‌های محتمل و آینده‌های باورکردنی روبروست که رسیدن به هر کدام از آنها بستگی به سطح و کیفیت خواسته انسان یعنی آینده مطلوب وی دارد در این پارادایم برخلاف پارادایم اکتشافی، جبرگرایی پنهان وجود ندارد بلکه انسان کاملاً مختار است مسیر زندگی خود را خود انتخاب کند (ناظمی، ۱۳۸۶: ص ۳). این دو رویکرد حامل مفاهیم «علی و معلولی» و «غایت‌انگاری» هستند. با اصل علی و معلولی می‌توان آنچه را که در گذشته رخ داده توضیح داد و آنچه را که در آینده رخ خواهد داد پیش‌بینی کرد این اصل بیشتر به پارادایم اکتشافی

نزدیک است و پیش‌بینی مهم‌ترین ابزار آن است. اما در اصل غایت‌انگاری رفتار انسان‌ها در آینده نمی‌تواند با رجوع به قوانین علی و معلولی توضیح داده‌شود و در این آینده ممکن است ناپیوستگی‌ها در روندها اتفاق بیفتد که شگفتی‌های علم و تکنولوژی نام دارند و آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی ابزار برنامه‌ریزی آن است. رویکرد «علی و معلولی» رویکرد سنتی به برنامه‌ریزی و رویکرد «غایت‌انگاری» رویکرد نو به برنامه‌ریزی است.

در رویکردهای سنتی برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز ابتدا با طرح این سوال که «در آینده درازمدت چه روی خواهد داد» پیش‌بینی لازم را انجام می‌دهد آنگاه پیش‌بینی‌ها را مبنای تصمیم‌گیری و اتخاذ سیاست قرار می‌دهد و در نهایت اقدام می‌کند به عبارت دیگر از شرایط حال آغاز کرده و به درون آینده می‌رود در حالی که در نگاه نو به برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز ابتدا به افق آینده می‌رود و با حضور در افق آینده و دیده‌بانی حال و گذشته مسیرهای مشخص برای معماری توسعه از آینده به حال را تعیین و تدقیق می‌کند (زالی و همکاران، ۱۳۸۹، صص ۴۵ و ۴۶).

حال از نظر اندیشمندان، برنامه‌ریزی «فرآیندی آگاهانه جهت حل مسائل موجود و دست‌یابی به مسیری برای ایجاد دگرگونی در نظام اجتماعی است که یک سلسله عملیات اجرایی منظم و پایش شده را با توجه به اولویت‌ها در آینده پیش‌بینی می‌کند» (معصومی اشکوری، ۱۳۸۷، ص ۱۵).

این تعریف از فرایند برنامه‌ریزی تقریباً مورد اتفاق نظر اکثر اندیشمندان برنامه‌ریزی است و دارای شش مشخصه کلیدی به شرح ذیل است:

فرآیند بودن، آگاهانه بودن، تأکید بر حل مسائل، تأکید بر اولویت‌بندی، تعیین اهداف، سیاست‌گذاری. علت انتخاب فرآیند در برنامه‌ریزی به دلیل توانایی تعریف کامل و بهتر مسائل، محدودیت‌ها و امکانات، بهینه‌یابی آلترناتیوها، تصمیم‌گیری منطقی و مبتنی بر اصول و قابلیت بازخورد و تجدیدنظر است این فرایند در رویکرد سنتی به برنامه‌ریزی از شش مرحله کلی تشکیل شده است. در این رویکرد جریان فرآیند برنامه‌ریزی جریانی خطی و دارای بازخورد بعد از اجرا است و محوری‌ترین بخش آن تعیین اهداف کلی است که در این مرحله با رویکرد اکتشافی و عمدتاً مبتنی بر تحلیل روندهای گذشته به پیش‌بینی وضعیت آینده و تعیین اهداف کلی پرداخته می‌شود در این نوع نگاه به برنامه‌ریزی تحولات آینده دارای پیوستگی‌ها و ارتباطات مشخص با تحولات گذشته و حال بوده و هیچ‌گونه موضوعی در خصوص ناپیوستگی و شگفتی‌سازهای علم و تکنولوژی در پیش‌بینی جهان آینده مورد توجه قرار نمی‌گیرد. آنچه که امروزه در مطالعات شهری و منطقه‌ای به خصوص طرح‌های جامع و تفصیلی و طرح‌های کلان ملی و منطقه‌ای مشاهده می‌شود و نتیجه اجرای آنها نیز گویای این مطلب است رویکرد اکتشافی در پیش‌بینی آینده است و بدون توجه به توانایی‌های علم و تکنولوژی و تأثیر و کاربرد آن در حل مسائل و مشکلات امروز، یا به عبارت دیگر رفع چالش‌های کنونی، صرفاً با تکیه بر توانمندی‌های علم و تکنولوژی امروز، پیش‌بینی‌های نامناسب و بعضاً نادرست برای مقاطع بلندمدت صورت می‌گیرد که با عبور زمان و ظهور تحولات جدید، مشکلات عدیده‌ای را در اجرا برای مدیران و برنامه‌ریزان به وجود می‌آورد (پورمحمدی، ۱۳۸۹، ص ۴۹). اکنون که بحث گردشگری در ایران آغاز شده است ما چگونه فضای گردشگری کشور را سامان‌دهی خواهیم کرد آیا می‌خواهیم درآمدهای صنعت توریسم نصیب مناطق خاص و طبقه‌ای خاص گردد و یا درآمدها باید در پهنه سرزمین و بین اقشار مختلف تقسیم شود. اگر این‌طور است پس باید چگونه فضا را سامان‌دهی کنیم. در سیستم سرمایه‌داری مبتنی بر سودآوری محض،

فضای گردشگری به نحوی خاص ساماندهی خواهد شد و در سیستم مبتنی بر تعادل‌های منطقه‌ای و حفظ ارزش‌های فرهنگی و زیست‌محیطی فضای گردشگری به نحوی کاملاً متفاوت ساماندهی خواهد شد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۳، ص ۷۵).

بنابراین در سیستم مبتنی بر تعادل‌های منطقه‌ای و حفظ ارزش‌های فرهنگی و زیست‌محیطی فضای گردشگری به‌رغم وجود قابلیت‌های فراوان مناطق مختلف کشور، شاخص‌های توسعه گردشگری شهری و روستایی در آنها به‌ویژه در استان‌های ایلام، کرمانشاه و لرستان در سطوحی مطلوب قرار ندارد، تجربه برنامه‌ریزی بخشی و سیاست محرومیت‌زدایی به شیوه کنونی که عدم تعادل‌های موجود و گسترش شکاف روزافزون میان مناطق توسعه‌یافته و کمتر توسعه‌یافته کشور را به دنبال داشته است، روشن‌ترین دلیل بر ناکارآمدی این روش‌ها است. اما می‌توان دریافت که با اجرای برنامه‌ریزی فضایی، از سطح بین‌المللی تا سطوح محلی می‌توان به این‌گونه عدم تعادل‌ها خاتمه داد. یعنی در حقیقت نابرابری ملی و منطقه‌ای را کاهش داد. به‌علاوه از طریق برنامه‌ریزی فضایی هم روستاها و هم شهرها از بند توسعه نیافتگی رها خواهند شد در غیر این صورت، تأکید بر برنامه‌ریزی بخشی و عدم توجه به اجرای برنامه‌ریزی فضایی، علاوه بر این که تنگ‌ناهایی را برای روستاها پدید می‌آورد، باعث می‌شود که مردمان مناطق حاشیه‌ای و به‌خصوص روستاییان به سوی قطب‌ها و شهرهای بزرگ مهاجرت کنند و چون شهرها نیز ظرفیت پذیرش تمامی افراد مناطق حاشیه‌ای و روستایی را نخواهند داشت، لذا بروز مسایل گوناگون شهری نظیر حاشیه‌نشینی در جوار شهرهای بزرگ، آلودگی هوا ... نیز دور از واقعیت نخواهند بود و عدم تعادل فضایی هم‌چنان برقرار خواهد ماند همان‌طور که در شهرها و روستاهای ایلام، کرمانشاه و لرستان مشهود است.

در حالی شاهد تهیه طرح‌های مختلفی از قبیل: طرح آمایش، طرح‌های توسعه عمران و ناحیه‌ای، طرح جامع شهری؛ طرح‌های روستایی، تهیه طرح منطقه نمونه گردشگری و تهیه طرح روستای هدف گردشگری هستیم اما تهیه این حجم عظیم از طرح‌های مختلف نتوانسته است استان‌های مورد مطالعه را به سطح بالایی از توسعه برساند و عموماً این طرح‌ها از رسیدن به اهداف خویش ناکام مانده‌اند که مسائلی هم‌چون حاکم بودن برنامه‌ریزی اکتشافی، غالب بودن شیوه پوزیتویستی تهیه طرح‌ها، تسلط تفکرات و باورهای سرمایه‌داری بر نظام آمایشی و برنامه‌ریزی‌های کلان نقش تعیین‌کننده داشته‌اند و در کنار این موارد غالب بودن نگاه بخشی بر نظام برنامه‌ریزی که دلیل عدم تعادل منطقه‌ای به‌ویژه بین دو بخش شهری و روستایی ناشی از کم‌توجهی یا بی‌توجهی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان سطوح ملی و بخشی به ابعاد منطقه‌ای، فقدان طرح آمایش ملی و منطقه‌ای در تمام حوزه‌ها از جمله گردشگری، عدم توجه به نقش مردم در توسعه به عنوان یکی از ارکان منطقه‌ای، فقدان نگاه زنجیره‌ای به برنامه‌های اقتصادی، عدم واگذاری اختیارات، عدم تامین اعتبارات موردنیاز در مقاطع تعریف شده، بی‌توجهی به اولویت‌ها و فقدان تعهد نسبت به برنامه ارائه‌شده، و آنچه در این تحقیق به منظور شناسایی علت ناکامی طرح‌های توسعه شهری و روستایی به‌ویژه در اهداف مربوط به گردشگری در بخش مبانی برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی بدست آمد پاسخ مناسبی به سوال این تحقیق است که به روشنی علت ناکامی طرح‌های شهری و روستایی را نشان می‌دهد.

نتایج دو سوال کلی که برای سنجش میزان موفقیت طرح‌های شهری و روستایی تنظیم گردید نشان‌داد میانگین پاسخ گروه‌های شرکت‌کننده در خصوص میزان موفقیت طرح‌های روستایی ۳،۱۸ و طرح‌های شهری ۳،۱۴ می‌باشد و

چون بیشتر از شاخص مرکزی ۳ می‌باشند در نتیجه طرح‌های شهری و روستایی در سطح هر سه استان از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند

نتایج بررسی ناکامی طرح‌های شهری و روستایی ناشی از مبانی برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی: در راستای ارزیابی فرضیه تحقیق دو بخش شامل: ۲۲ سوال در بخش مبانی برنامه‌ریزی و ۲۶ سوال در بخش نظام برنامه‌ریزی تنظیم شد که در تحلیل پاسخ شرکت‌کنندگان نتایج زیر به دست آمد

۱- بخش مبانی نظری برنامه‌ریزی

در این بخش از مجموع ۲۷۰ پاسخ دهنده حدود ۲۱۶ نفر دو گزینه موافق و کاملاً موافق را انتخاب کردند و تمام موارد مطرح شده در بخش مبانی نظری با میانگین ۱،۸۵ را تایید کردند که از شاخص مرکزی سه کمتر می‌باشد لذا این بخش در تایید فرضیه اول به اثبات رسید (ن.ک. به جداول شماره (۱-۱، ۱-۲، ۱-۳، ۱-۴، ۱-۵، ۱-۶).

آسیب طرح‌های شهری و روستای در بخش مبانی نظری

۱- جامع و کامل نبودن شرح خدمات و الگوی تهیه طرح‌های شهری و روستایی و بی‌توجهی به ویژگی‌های محلی
۲- عدم تناسب طرح‌های جامع و تفصیلی و هادی با شرایط استان‌های مورد مطالعه ۳- ناتوانی طرح‌های جامع و هادی در حل مشکلات شهری و روستای ۴- بومی نشدن محتوای طرح‌های شهری و روستایی و عدم انطباق محتوی و ساختار این طرح‌ها با ویژگی‌های روستایی، شهرنشینی و شهرسازی منطقه ۵- ابهام و تناقض در قوانین و مقررات در مسائل مختلف همانند اراضی شهری و مانند آن ۶- خام بودن طرح‌های شهری و روستایی و بی‌توجهی به جایگاه گردشگری به دلیل عدم وجود پشتوانه‌های تحقیقاتی و نظری ۷- عدم توجه کافی به اهداف کیفی، عدالت اجتماعی و ارزشهای بومی و محلی به منظور ارتقاء هویت منحصر به فرد و جاذب گردشگر ۸- عدم توجه کافی به پیچیدگی روابط درونی شهر و روستا و مشکلات آینده‌نگری ۹- خلا علمی و تخصصی به دلیل عدم ارتباط مستمر و موثر با منابع و مراکز علمی و تحقیقاتی در اتخاذ و اجرای سیاست‌گذاری گردشگری در حوزه شهر و روستا ۱۰- عدم توجه کافی به ضرورت اهدافی که نقش گردشگری در آن تعیین شده باشد ۱۱- عدم توجه کافی به ضرورت تصمیم‌گیری ۱۲- عدم توجه کافی به ضرورت تصمیم‌سازی ۱۳- محصور کردن برنامه توسعه شهر و روستا در چارچوب خشک و بی‌انعطاف نقشه کاربری زمین و عدم توجه به زیباسازی سکون‌گاه‌های شهری و روستایی ۱۴- تحمیل الگوهای مصنوعی به تقسیمات کالبدی شهر و روستا و بی‌روح کردن و یکسان‌سازی سیمای شهر و روستا ۱۵- ناپیوستگی میان مراحل برنامه‌ریزی، طراحی، اجرا و مدیریت گردشگری شهری و روستایی ۱۶- عدم همکاری لازم بین نهادها و سازمان‌های متولی تهیه طرح در حوزه گردشگری شهری و روستای ۱۷- نبود ضوابط و مقررات کاربری اراضی جاذبه‌دار به منظور تقویت گردشگری شهری و روستایی ۱۸- بی‌توجهی به آینده اقتصادی شهر و روستا و نقش پر اهمیت گردشگری در توسعه اقتصادی ۱۹- تاکید بیش از حد بر روشهای تجریدی، کمی و ایستا ۲۰- ضعف مبانی نظری و علمی در زمینه جایگاه گردشگری در طرح‌های توسعه شهری و روستایی ۲۱- منسوخ شده طرح‌های توسعه شهری و روستای که عموماً در ایران و این منطقه تهیه می‌شوند.

۲- بخش نظام برنامه‌ریزی

در این بخش از مجموع ۲۷۰ پاسخ دهنده حدود ۲۴۴ نفر دو گزینه موافق و کاملاً موافق را انتخاب و تمام موارد مطرح شده در بخش مبانی نظری را با میانگین ۱/۶۸ تایید کردند که از شاخص مرکزی سه کمتر بوده و در نتیجه این بخش در تایید فرضیه به اثبات رسید (ن.ک. به جداول شماره (۱-۱)، (۱-۲)، (۱-۳)، (۱-۴)، (۱-۵)، (۱-۶)).

آسیب طرح‌های شهری و روستای در بخش نظام برنامه‌ریزی

۱- جایگاه ضعیف و عدم انسجام و هماهنگی در روابط عمودی و افقی مقررات ۲- تعداد زیاد ادارات و دستگاه‌های مسئول تهیه انواع طرح‌های کلان و خرد گردشگری ۳- ضعف برنامه‌ریزی و مدیریت محلی نهادهای تصمیم‌گیرنده در زمینه توسعه گردشگری شهری و روستایی ۴- عدم پذیرش طرح توسعه از سوی مردم و شکل نیافتن الگوی مشارکت در بین مخاطبان به دلیل وجود نظام متمرکز برنامه‌ریزی ۵- نبود نظام آمایش سرزمین و عدم تدوین استراتژی‌های توسعه (خصوصاً در زمینه استقرار جمعیت و فعالیت و پتانسیل‌های گردشگری) ۶- عدم ثبات در تصمیم‌گیری و دخالت سلیق در تصمیمات ۷- به رغم تدوین دستورالعمل‌هایی تحت عنوان نظام برنامه‌ریزی کشور، به نظر می‌رسد اجزای برنامه‌ها از انسجام و ارتباط ارگانیک برخوردار نیستند ۸- تعارض و چالش برنامه‌ریزی بخشی و فضائی در نظام برنامه‌ریزی کشور و عدم توجه جدی به سطوح منطقه‌ای و محلی در نظام برنامه‌ریزی ۹- کاستی نظری و خلاء تئوری‌ها و نظریات پشتوانه نظام برنامه‌ریزی گردشگری چه در مقیاس ملی و چه در مقیاس منطقه‌ای ۱۰- نگرش امنیتی و سیاسی به مسایل برنامه‌ریزی شهری و روستایی در بسیاری از نهادها و دستگاه‌های دولتی ۱۱- ناکارآمدی سیستم مدیریتی - تشکیلاتی سازمان‌های محلی گردشگری ۱۲- عدم اتخاذ شیوه‌های استراتژیک در برنامه‌ریزی توسعه و مدیریت گردشگری شهری و روستای ۱۳- وجود برنامه‌ریزی توسعه و مدیریت شهری و روستایی متمرکز و از بالا به پایین ۱۴- فقدان یا نقص طرح‌های توسعه راهبردی و (به هنگام) بالادست در زمینه گردشگری ۱۵- مشخص نبودن سیاست‌های شهرنشینی و روستانشینی و چگونگی توزیع جمعیت در منطقه ۱۶- توجه عمده نظام تصمیم‌گیری کشور برنامه‌ریزی بخشی ۱۷- فقدان یک برنامه درازمدت و آینده‌نگر که تحولات آتی اسکان و جمعیت متناسب با توسعه گردشگری در هریک از استان‌های مورد مطالعه ۱۸- عدم وجود قوانین جامع، شفاف و فراگیر مورد نیاز که سطوح مختلف مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری ۱۹- جدایی مسئولین برنامه‌ریزی از مسئولین اجرایی ۲۰- نبود طرح‌های ساختاری راهبردی در حوزه گردشگری شهری و روستایی ۲۱- فقدان دستورالعمل‌های جامع گردشگری استانی که نحوه تصویب طرح و چگونگی بازبینی و کنترل کیفیت طرح‌های تهیه شده را مشخص سازد ۲۲- عدم توجه به نقش واقعی برنامه‌ریز به عنوان تدوین‌کننده فرایند نظام برنامه‌ریزی ۲۳- عدم وجود سطح محلی در طرح و برنامه و آمایش سرزمین ۲۴- کار محققان و برنامه‌ریزان گردشگری در تیم‌های شهرسازی غالباً کیفیتی انتزاعی و آماری دارد ۲۵- ضعف کلی نظام برنامه‌ریزی در زمینه طرح‌های گردشگری شهری و روستایی ۲۶- ضعف مدیریتی شهر و روستا در طرح‌های گردشگری شهری و روستایی.

بنابراین همان‌طور که ذکر شد در مبانی برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی مشکلات فراوانی وجود دارد که سبب ناکامی و ناکارآمدی طرح‌های مختلف توسعه شهری و روستایی در برآوردن اهداف خویش می‌شود.

جدول شماره (۱-۱) فراوانی پاسخ دهندگان به سوالات مبانی نظری برنامه ریزی و نظام برنامه ریزی

گزینه‌ها	فراوانی گزینه‌ها					
	کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم	جمع کل
میانگین تعداد پاسخ به مسائل مربوط به مبانی نظری	۳	۱۷	۲۴	۱۱۷	۱۰۹	۲۷۰
میانگین تعداد پاسخ به مسائل مربوط به نظام برنامه ریزی	۰	۷	۲۱	۱۲۰	۱۲۲	۲۷۰

جدول شماره (۱-۲) میانگین پاسخ گروه اول کارشناسان و اعضای کمیته فنی و کارگروه بانی نظری برنامه ریزی و نظام برنامه ریزی

جامعه آماری	گروه اول کارشناسان و اعضای کمیته فنی و کارگروه			
	ایلام	لرستان	کرمانشاه	جمع کل
استان				
میانگین پاسخ به مسائل مربوط به مبانی نظری	۱/۸۸	۲/۰۲	۲/۰۲	۱/۹۷
میانگین پاسخ‌ها به مسائل مربوط به نظام برنامه ریزی	۱/۸۶	۱/۹	۱/۷۶	۱/۴۸

جدول شماره (۱-۳) میانگین پاسخ گروه دوم مهندسی مشاور به سوالات بانی نظری برنامه ریزی و نظام برنامه ریزی

جامعه آماری	گروه دوم مهندسی مشاور			
	ایلام	لرستان	کرمانشاه	جمع کل
استان				
میانگین پاسخ به مسائل مربوط به مبانی نظری	۲/۰۲	۲/۱۳	۲/۰۲	۲/۱
میانگین پاسخ‌ها به مسائل مربوط به نظام برنامه ریزی	۱/۲۷	۱/۳۴	۱/۲۴	۱/۲۸

جدول شماره (۱-۴) میانگین پاسخ افراد دانشگاهی و آگاه به طرح‌های شهری و روستایی به سوالات مبانی نظری برنامه ریزی و نظام برنامه ریزی

جامعه آماری	گروه سوم افراد دانشگاهی و آگاه به طرح‌های شهری و روستایی			
	ایلام	لرستان	کرمانشاه	جمع کل
استان				
میانگین پاسخ به مسائل مربوط به مبانی نظری	۱/۵	۱/۴۴	۱/۴	۱/۴۶
میانگین پاسخ‌ها به مسائل مربوط به نظام برنامه ریزی	۱/۳۴	۱/۲۶	۱/۲۹	۱/۳

جدول شماره (۱-۵) میانگین پاسخ شرکتکنندگان بر حسب استان به سوالات مبانی نظری برنامه ریزی و نظام برنامه ریزی

جامعه آماری	بر حسب استان			
	ایلام	لرستان	کرمانشاه	جمع کل
استان				
میانگین پاسخ به مسائل مربوط به مبانی نظری	۱/۸۲	۱/۸۵	۱/۸۸	۱/۸۵
میانگین پاسخ‌ها به مسائل مربوط به نظام برنامه ریزی	۱/۶۷	۱/۶۹	۱/۶۹	۱/۶۸

نتیجه گیری نهایی

برخلاف رویکرد بخشی، آمایش سرزمین با رویکرد همه‌سویگر در چارچوب توسعه فضائی سعی دارد با پدیده عدم تعادل منطقه‌ای برخورد کرده و راهکارهای مناسب را برای تحقق توسعه متوازن، همه جانبه و پایدار در سطح سرزمین ارائه نماید. در این رابطه باید اذعان داشت که حرکت کشور ما در مسیر توسعه مستلزم توجه به ویژگی‌های منطقه‌ای و محلی و قابلیت و توانائی‌های اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی آن در برنامه ریزی توسعه است که در برنامه ریزی‌های بخشی به لحاظ تمرکزگرایی یا حصول آن مقدور نبوده و یا دسترسی به تمام آن امکان پذیر نیست. در کشورهای توسعه یافته با نظام سیاسی و اقتصادی غیر متمرکز با استفاده از یک نظام برنامه ریزی شده مشخص به

سطوح مطلوبی از توسعه‌یافتگی درون‌زا و نه القائی دست یافته‌اند و فعالیت‌ها با تعدیل و تغییر کاربری‌ها و بهبود استمرار کارائی نیازها را تحقق بخشیده است و هماهنگی برنامه‌ها در بعد فضائی برای آفرینش محیط زندگی مطلوب به لحاظ مالی و فرهنگی هدایت گردیده است. اما، سیستم برنامه‌ریزی و مدیریت آن در کشورهای در حال توسعه، از جمله کشورمان که در جریان حرکت یا گذر به مرحله توسعه‌یافتگی قرار دارد، ابهاماتی ایجاد کرده‌اند که عوامل بیرونی و درونی را موانع توسعه قلمداد می‌نمایند و نبود هماهنگی در اهداف را ناشی از مسائل مذکور می‌دانند.

به هر صورت، هدف عمده آمایش سرزمین ایجاد تعادل در توزیع جغرافیائی فعالیت‌ها، تمرکززدائی و باز توزیع منابع و مشاغل در سرزمین و تحول در ساختار سازمانی و آفرینش راهبردهای آمایشی است، لذا با این نگاه و متکی بر تجارب کشورهای توسعه‌یافته، گروه‌های جمعیتی به لحاظ استقرار مکانی، فضائی می‌توانند از رویکردهای متفاوتی در توسعه بهره‌مند شوند و از منابع و فعالیت‌های انحصاری و محدود رهائی یابند و با استفاده از تنوعات شغلی و زمینه‌های کاری از حصار محدودیت‌ها خلاصی یابند حال گردشگری در دنیای امروزی در حیطه عملکردی از گسترش قابل‌توجهی برخوردار گشته و در شاخه‌های اعتباری متنوعی توسعه یافته است. امتیازات آن از بعد توسعه اقتصادی در شاخص‌های اشتغال و درآمدزائی فراتر رفته و انگیزه‌های تعامل اجتماعی و فرهنگی و تجربه چگونگی پایداری هنجارهای آن در دایره شمول خود وارد ساخته است. با این تنوع، فعالیت گردشگری در عرصه‌های متفاوتی حضور پیدا کرده و از محدوده‌های بسته آثار تاریخی-فرهنگی خارج گردیده و در میادین زیستی و اکولوژیکی گوناگونی وارد شده است این تنوعات میدانی سبب پیدایش تخصص‌های مکانی در زمینه گردشگری گردیده و آمارهای گردشگر را درآمد و شد و دید و بازدیدها افزایش داده است (رحمانی، ۱۳۸۵ ص ۸۱-۸۵).

در این رابطه مناطق شهری و روستائی از عرصه‌های جدید گردشگری هستند که به لحاظ موقعیت چون پهنه‌بندی اقلیمی و ویژگی‌های محیطی طبیعی و قدمت سکونت و اقامت و استعدادهای انسانی و آثار تمدنی آن بصورت یادمان‌های تاریخی از جذابیت‌های بی‌شماری برخوردارند مطالعات آمایشی با تاکید بر رویکرد گردشگری در توسعه پایدار شهری و روستائی گرچه سازوکار یکنواخت را در تمام عرصه‌های فضائی کشور تجویز نمی‌کند، اما گوناگونی محیط‌های طبیعی به لحاظ فیزیوگرافیکی و مورفولوژیکی با شدت و ضعف مختلف از نظر مکانی و برتری خصوصیات متنوع طبیعی و عوامل فرهنگی و تاریخی با کاربرد رویکرد گردشگری و استراتژی‌های آن تناسب دارد و در این چشم‌انداز آینده، این رویکرد می‌تواند توسعه همه‌جانبه با حفظ خصوصیات طبیعی و نگهداری گروه‌های انسانی در عرصه‌های شهری روستائی را به بار آورد. به هر حال چنان‌چه ذکر شد به دلیل حاکم بودن برنامه‌ریزی بخشی بر نظام برنامه‌ریزی، غلبه فرایند برنامه‌ریزی اکتشافی بر طرح‌های مختلف از جمله طرح‌های جامع و هادی شهری و روستائی در ایران، منسوخ شدن طرح‌های پزیتویستی، تسلط تفکرات سرمایه‌داری بر آمایش و ساماندهی سرزمین و فضای جغرافیایی در ایران و هم‌چنین نتایج این تحقیق مشکلات متعدد در مبانی برنامه‌ریزی، نظام برنامه‌ریزی طرح‌های مختلف توسعه شهری و روستای موجود است که طرح‌های تهیه شده در منطقه مورد مطالعه را از رسیدن به اهداف خویش ناتوان کرده و در ایجاد محیط‌های شهری و روستائی مطلوب ناکام ساخته است.

پیشنهادات

در پایان، موارد زیر مجموعه‌ای از پیشنهادات می‌باشند که با استفاده از تکنیک دلفی به‌دست آمده‌اند به عبارتی آراء پاسخ‌دهندگان هستند که بعنوان راهکارهای جهت بهبود و اصلاح طرح‌های شهری و روستایی و گردشگری مطرح شده‌اند:

- ۱- تبدیل الگوی خطی فرایند سه‌گانه شناخت، تحلیل و طرح به الگوی چرخه‌ای مبتنی بر اهداف راهبرد و سیاست در برنامه‌ریزی.
- ۲- استفاده از نظریات سیاسی و اجتماعی، خصوصاً برنامه‌ریزی دمکراتیک و مشارکت.
- ۳- تهیه برنامه با رویکرد از پایین به بالا بر اساس تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری.
- ۴- اتکا به اصول توسعه پایدار گردشگری و توجه به مفاهیم آن.
- ۵- تدوین طرح در چارچوب اهداف و سیاست‌های طرح‌های بالادست آمایشی.
- ۶- پرهیز از برنامه‌ریزی ایستا و توجه به جنبه‌های پویایی گردشگری شهر و روستا.
- ۷- توجه به اصل عدم قطعیت در پیش‌بینی‌ها و سیال دیدن.
- ۸- لزوم تدوین برنامه آینده‌نگر و بلندمدتی که استراتژی‌های کلان اسکان و استقرار جمعیت در آینده را ترسیم کند.
- ۹- نیاز به تعریف سطوح اجرائی متناسب با سطوح برنامه‌ریزی و ایجاد مدیریت واحد و یکپارچه در سطوح برنامه‌ریزی کالبدی و فیزیکی.
- ۱۰- تعیین نقش و جایگاه آمایش سرزمین و طرح کالبدی ملی و نحوه ارتباط متقابل آنها.
- ۱۱- ضرورت تدوین قوانین و مقررات مورد نیاز به منظور ایجاد هماهنگی در همه سطوح برنامه‌ریزی.
- ۱۲- تاکید بر انعطاف‌پذیری، پویایی و اصلاح‌پذیری.
- ۱۳- تلفیق اهداف کالبدی با اهداف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و گردشگری.
- ۱۴- تاکید بر عدم تمرکز و فرایند چرخه‌ای.
- ۱۵- ایجاد ارتباط سیستمی بین سطوح مختلف برنامه‌ریزی.
- ۱۶- استراتژی‌های توسعه شهری و روستایی نباید از بالا انتخاب و اعمال شود بلکه باید توسط مردم و متخصصان انتخاب گردد.
- ۱۷- ایجاد عوامل هویت‌بخش و حذف عوامل بی‌هویتی.
- ۱۸- دستیابی به پایه‌های نظری مستدل، مستحکم و موجز در چگونگی خلق محیطی که برای ساکنان واجد معنا باشد.
- ۱۹- استفاده از اصول و قواعد ارائه شده جهت بالا بردن قابلیت ایجاد تصور ذهنی به عنوان معیاری کیفی در ارزیابی شکل سکونت‌گاه توسط برنامه‌ریز شهری یا روستایی.

منابع

- احمدی، فضل‌الله و نصریانی، خدیجه و اباذری پروانه (۱۳۸۷). تکنیک دلفی: ابزاری در تحقیق، **مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی**.
- احمدیان، رضا (۱۳۸۲). طرح‌های توسعه شهری ناکارآمد و تحقق‌ناپذیر، **ماهنامه شهرداری‌ها**، دوره جدید سال پنجم شماره ۵.
- انوری، مینا و نساج، مینا (۱۳۸۶). بررسی و تبیین نقش صنعت گردشگری در توسعه فضاهای شهری؛ همایش منطقه‌ای جغرافیا، گردشگری و توسعه پایدار، اسلام شهر.
- بحرینی، سیدحسین و همکاران (۱۳۸۳). استفاده از توان‌های بالقوه مناطق جهت توسعه گردشگری مورد خاص: پارک موزه نفت مسجدسلیمان؛ **مجله محیط‌شناسی** شماره ۳۵.
- پاپلی یزدی، محمد حسین (۱۳۸۳). عدالت اجتماعی و توسعه کاربرد فلسفه و ایدئولوژی در آمایش سرزمین، **فصلنامه تحقیقات جغرافیایی**، شماره ۷۴.
- پورکاظمی، محمدحسین، رضایی جواد (۱۳۸۵). بررسی کارایی صنعت گردشگری با استفاده از روش ناپارامتری (ایرا و کشورهای منطقه). **پژوهش‌نامه اقتصادی**، ۶(۳) (پیاپی ۲۲).
- پورمحمدی و همکاران (۱۳۸۹). مهندسی مجدد فرایند برنامه‌ریزی با تاکید بر کاربرد آینده‌نگاری، **مجله جغرافیا و توسعه** شماره ۲۰.
- تقوایی، مسعود و محمود اکبری (۱۳۸۸). **مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری**، انتشارات نگار اصفهان.
- حسین‌زاده دلیر، کریم و حیدری، رحیم (۱۳۸۲). جستاری پیرامون ارزیابی صنعت توریسم در ایران؛ **مجله علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز**؛ شماره ۱۳ پاییز ۱۳۸۲.
- رحمانی، محمود (۱۳۸۵). آمایش سرزمین و توسعه پایدار روستایی با رویکرد گردشگری، **فصلنامه جمعیت** شماره ۶۱/۶۲.
- فقیهی، ابوالحسن و علیزاده؛ محسن (۱۳۸۴). روایی در تحقیق کیفی، **مجله فرهنگ و مدیریت**، شماره ۹.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷). **توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار**، انتشارات دانشگاه تهران چاپ اول.
- زالی، نادر و همکاران (۱۳۸۸). شناسایی عوامل کلیدی توسعه نطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی بر پایه سناریو: مطالعه استان آذربایجان شرقی، **مدرس علوم انسانی، مجله برنامه‌ریزی و آمایش فضا**، دوره پانزدهم شماره ۱.
- محبی، محمد رضا و همکاران (۱۳۸۷). بررسی مشکلات موجود در توزیع آب به روستاها یک مطالعه به روش دلفی؛ **مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران**، دوره ۴ شماره ۲.
- معصومی، مسعود (۱۳۸۸). **درآمدی بر رویکردها در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری محلی - شهری و منطقه‌ای**، انتشارات سمیرا چاپ اول.
- معصومی اشکوری، سید حسین (۱۳۸۷). **اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، نشر پیام.
- موحد، علی (۱۳۸۷). توزیع فضایی مراکز اقامت‌گاهی در شهر تاریخی مطالعه موردی: شهر اصفهان، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، شماره ۶۵.
- مهدوی، مسعود و قدیری، مجتبی و قهرمانی، نسربین (۱۳۸۷). اثر گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان، **فصلنامه روستا و توسعه**، سال ۱۱ شماره ۲.
- ناظمی قدیری، امیر (۱۳۸۶). **آینده‌نگاری از مفهوم تا اجرا**، مرکز صنایع نوین، وزارت صنایع و معادن، تهران.

- Bigano, hondrea . et al,(2006) the Impact of Climate Change ON Domestic And INTERNATIONAL TOURISM : A Simulation Study . Paper Provided By Fondazione .
- Luiz moatinho – K.H.Huang-tiffany yn-c.y.chen.(2008) Modeling Forecasting tourism demand : the case of flows from mainland china to Taiwan 19 march 2008 published online , springer verlag 2008 journal service business volume 2
- Wei tao, wen-hui zhong , yan hong(2005)'Urban tourism research methodologyA case study of Guangdong-Hong Kong-Macao area' Volume 15, Number 2, 173-178,

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی